

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 347.7 «19/20»

НАТАЛІЯ ДЕМ'ЯНЕНКО
(Київ)

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ: СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Логіко-системний аналіз міжнародного досвіду і перспектив розвитку ідей «освіта дорослого населення» та «освіта впродовж життя» здійснено на основі документальної бази ЮНЕСКО періоду 1949 – 2010 рр. (фонди ООН НБУ імені В.І.Вернадського). Рівень реалізації проблеми в Україні розкрито в контексті інтеграції до світового освітнього простору.

Ключові слова: освіта дорослого населення, освіта протягом життя, освіта для всіх, неперервна освіта, андрагогіка, геррагогіка.

Освітня політика України, відображаючи національні інтереси у сфері освіти дорослих, зорієнтована на процес інтернаціоналізації освітніх систем, світові тенденції розвитку:

– всебічну модернізацію суспільства в інтенсивно змінюваних соціокультурних умовах, особливості постіндустріального етапу його розвитку і як наслідок – необхідність підготовки людини до нової якості життя;

– виникнення і наростання глобальних проблем, можливість вирішення яких зумовлюється розширенням міжкультурної взаємодії, діалогу культур, що вимагає формування ноосферного і планетарного стилю мислення особистості;

– зростання значення людського капіталу, який у розвинених країнах складає 70 – 80% національного багатства, що зумовлює інтенсивний, неперервний, випереджувальний розвиток освіти всього дорослого населення;

– демографічне старіння суспільства, збільшення кількості людей похилого віку, які й після виходу на пенсію здатні до активного саморозвитку, професійної, соціальної, едукативної діяльності. Отже, світові тенденції слугують розвиткові поглядів на освіту і навчання як на «процес, що триває впродовж життя». Ще в XVII ст. Я.-А.Коменський, стверджуючи, що «все життя є школою для кожної людини», зазначав: «Ми, перш за все, прагнемо дати всебічну освіту всім людям, усьому людству, а не окремим особам. ... Людині в будь-якому віці судилося вчитися, при цьому в неї мета навчання і є метою життя» [11, р. 97, 145].

Нові цивілізаційні виклики закономірно призводять до всезагального «освітнього руху», глибоких реформ систем освіти, орієнтованих на поточні й перспективні потреби суспільства, ефективне використання ресурсів, перш за все людських. Розвитком освіти дорослих на світовому рівні традиційно опікується ЮНЕСКО як інтелектуальний центр міжурядового співробітництва з питань освіти, науки і культури, куди входить 188 країн світу і близько 600 неурядових організацій. З кінця 1940-х років набули періодичності міжнародні конференції ЮНЕСКО з андрагогічної проблематики. Перша відбулася в Ельсінорі (КОНФІНТЕА I, Данія, 1949), де освіта дорослих в основному розумілася як додаткова освіта традиційного гуманітарного типу, що призначалася для дорослих з елементарним рівнем освіченості. Темою другої – Монреальської конференції (КОНФІНТЕА II, Канада, 1960) стала освіта дорослих у змінюваному світі як невід'ємна складова «глобальної освіти».

Намітилася тенденція виокремлення професії андрагога, підготовки педагогічних кадрів, які б працювали в галузі освіти дорослих. На рівні резолюцій конференція рекомендувала урядам «розглядати освіту дорослих не додатком, а рівнозначною складовою національних систем освіти». Як наслідок, двома роками пізніше на 12-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО державам-учасникам було запропоновано «уважати невід'ємною складовою системи освіти різноманітні форми позашкільної освіти і освіти дорослих з метою надання людині можливості впродовж життя прилучитися до культури, забезпечувати умови як для всебічного розвитку, так і для активної участі в житті суспільства, соціальному і економічному розвитку країни» [2, с. 181]. Саме ця пропозиція стала джерелом ідеї «освіти упродовж життя», її розвитку на світовій арені. Майже одночасно на Всесвітньому конгресі міністрів освіти з ліквідації неписьменності (Тегеран, 1965) було піднято питання функціональної грамотності, визначеної як «освітня діяльність, пов'язана з соціально-економічною і професійною підготовкою». Таким чином, 1960-ті стали початком концептуалізації ідеї «освіти упродовж життя», визначення перспектив її реалізації на міжнародному рівні. Водночас розвитку світової співпраці у сфері освіти дорослих перешкоджала низка суперечностей, умотивованих надто великою розбіжністю проблем між країнами. У тих, що лише недавно здобули незалежність, більшість дорослого населення була неписьменною, у інших, де вже тривалий час упроваджувалися програми освіти дорослих, питання потребувало вирішення на рівні подальшого розвитку освітніх проектів. До того ж, у розвинених країнах застосовувалися різні підходи в забезпеченні освіти дорослих, починаючи від народних середніх шкіл у скандинавських державах до «освіти трудящих» у колишньому СРСР, «продовженої освіти» в Об'єднаному Королівстві, «неперервної освіти» у США й Канаді та «народної освіти» у Франції. Крім цільової групи дорослого населення, на той час ще не існувало об'єднаного принципу, загального ідеалу або мети, якими могли б покеруватися особи, що займалися освітою дорослих на національних рівнях. Не розробленими були також і загальнонаукові та дидактичні підходи, за якими вирішувалися б питання статусу освіти дорослих щодо основної системи освіти. У більшості країн освіта дорослих зазвичай розглядалася в якості своєрідного «довіску» або «бідного родича».

Десятилітнє дискутування в ЮНЕСКО питання «освіти упродовж життя» призвело до утворення в 1971 р. Міжнародної комісії з розвитку освіти. Вже у першій доповіді Комісії обґрунтування ідеї «освіти протягом життя» та «суспільства, що навчається» було поставлено на офіційний рівень, зокрема висловлено рекомендацію притримуватися провідного принципу освітньої політики, за яким кожна людина повинна мати можливість продовжувати навчання пожиттєво. Зазначалося, що «освіта впродовж життя – не освітня система, а принцип організації системи освіти» [2, с. 181 - 182]. «Навчання впродовж життя» і «освіта впродовж життя» трактувалися двома взаємодоповнювальними концепціями, де друга вважалася умовою реалізації першої.

На третій Міжнародній конференції з освіти дорослих (КОНФІНТЕА ІІІ, Токіо, Японія, 1972) зазначалося, що «право людини і народів на освіту, їхнє право безперервно отримувати знання мають розглядатися нарівні з іншими основними правами, такими, як право на охорону здоров'я і гігієну, право на безпеку, право на всі форми суспільних свобод тощо» [3, с. 70 - 71]. Уперше було представлено напрям «неперервної освіти», а робочий документ конференції отримав назву «Освіта дорослих у контексті неперервної освіти». Підкреслювалася особлива роль неперервної освіти як фактору культурного розвитку. Зокрема, відмічалось, що культурний розвиток є узгодженням фізичних і духовних ресурсів людини з урахуванням потреб особистості й суспільства і визначається як неперервний пожиттєвий процес. Його орієнтація залежить від критеріїв, визначених різними країнами, групами чи окремими особами. Кожне місце, де «люди збираються, працюють, їдять чи розважаються» визначалося потенційним середовищем для отримання знань. Отже, нефор-

мальна освіта мала стати невід'ємною складовою повсякденного життя. Дорослим учням відводилася активна роль у плануванні, управлінні та проведенні власного навчання. Фахівці з освіти мали бути готовими працювати з населенням у його природному середовищі, де б дорослі почували себе впевненіше і їхня мотивація була більш природною. Особливо акцентувалося на загальнокультурних аспектах освіти. Традиційні відносини викладача і слухачів розглядалися як співпраця, базована на участі в спільному пізнанні. На Токійській конференції було також піднято питання статусу і професійної підготовки майбутніх фахівців з освіти дорослих. Прийнято рішення надавати допомогу університетам із тим, щоб вони відігравали більш активну роль в інтенсифікації досліджень, використанні ЗМІ, розробленні прогресивних методів, наочних посібників для освіти дорослого населення і заохочували міжуніверситетський обмін професійними кадрами. Підвищення ролі університетів у сфері освіти дорослих передбачало: 1) визнання андрагогіки науковим напрямом та проведення відповідних досліджень; 2) створення курсів для підготовки фахівців у галузі освіти дорослих (як короткотермінових, без відриву від виробництва, так і довготривалих, результатом завершення яких став би диплом державного зразка); 3) встановлення професійних зв'язків із освітніми закладами, які цілеспрямовано забезпечували навчання дорослого населення. У відповідності до зазначених рішень планувалося: результати андрагогічних досліджень включити у зміст підготовки вчителів; розробити програми навчання майбутніх фахівців у галузі освіти дорослих; семінари і курси для персоналу, зайнятого в галузі освіти дорослих, включаючи короткотермінові курси з підготовки інструкторів, уважати невід'ємною складовою системи освіти; комплексно використовувати друковані матеріали, дистанційне, заочне навчання з метою підготовки кадрів для освіти дорослих [5, с. 16-17, 19-20, 39-40, 61-62].

У 1976 р. в «Рекомендації щодо розвитку освіти дорослих», прийнятій Генеральною конференцією ЮНЕСКО, було обґрунтовано низку концептуальних підходів у цій галузі. Зокрема, зазначалося, що вираз «освіта дорослих» означає весь комплекс організованих процесів освіти, «незалежно від змісту, рівня і методу, формальних чи інших, таких, що продовжують освіту, отримувану в школах і ВНЗ, а також практичне навчання, завдяки чому особи, що кваліфікуються суспільством як дорослі, розвивають свої здібності, збагачують знання, покращують технічну і професійну кваліфікацію або отримують нову орієнтацію і змінюють свої погляди (поведінку) в подвійній перспективі всебічного особистісного розвитку та участі в збалансованому й незалежному соціальному, економічному і культурному процесі» [9, с. 23 - 24]. У свою чергу, поняття «неперервна освіта і навчання» означають «всеохоплювальну діяльність, спрямовану як на зміну структури офіційної системи освіти, так і на розвиток усіх можливостей підготовки поза нею» [9, с. 26]. Таким чином, констатувалося, що освіта і навчання мають здійснюватися впродовж життя, включаючи вдосконалення, оновлення або отримання нових професійних знань і вмінь, із використанням будь-яких можливих засобів забезпечення права кожної людини на особистісний розвиток.

Ідея отримала підтримку на наступному форумі ЮНЕСКО – Паризькій конференції (КОНФІНТЕА IV, Франція, 1985). Зокрема відмічалося, що «освіта дорослих має подвійну мету – забезпечення розквіту людської особистості й сприяння її участі в соціально-економічному та культурному розвитку» [6, с. 21]. Вагомим ресурсом освітньої діяльності визначено «людей похилого віку – тих, хто припинив професійну діяльність, але ще має енергію та готовий застосувати її для вирішення суспільно корисних завдань» [6, с. 23-24]. Згодом це вмотивувало створення Європейської Мережі Learning in Later Life (LiLL, 1995 р.), коли група ентузіастів із декількох європейських країн вирішила об'єднати зусилля своїх організацій для розширення контактів і обміну досвідом між фахівцями-герагогами, практиками, що працюють з людьми похилого віку, організаторами навчання і безпосередньо людьми старших вікових категорій, зацікавленими в реалізації освітніх програм. Координує роботу Мережі, куди на сьогодні входять партнери з 21 країни, Центр наукової додаткової

освіти ZAWiW в Університеті м. Ульм (Німеччина). Уже в 1996 р. на організованій Центром зустрічі в Парижі відмічалось, що на зміну концепції «соціального попиту» (головної в теорії відновлювальної освіти) приходять концепції «індивідуального попиту» – своєрідний ключ до забезпечення освіти дорослих, їх загального навчання та професійної підготовки» [12, р. 88-89].

Гамбурзька конференція (КОНФІНТЕА V, Німеччина, 1997) проходила під загальним гаслом «Освіта дорослих як право, засіб, радість і спільна відповідальність», де «освіта для всіх» була проголошена «ключем у XXI століття», а одним із напрямів виділено «Освіту дорослих і населення, що старіє». У основній доповіді цілеспрямовано озвучувалися й проблеми людей похилого віку, їхнього впливу на політику в галузі освіти. Наголошувалося на людському факторові як головній виробничій силі кожної країни, роль якого буде зростати, а отже, перемагатимуть, випередять у конкурентній боротьбі ті країни, де постійно забезпечуватиметься отримання знань дорослим населенням. У зв'язку з цим було поставлено питання «функціональної грамотності», а звідси – грамотності комп'ютерної, відмічалася необхідність знання іноземних мов. Навчання впродовж життя переосмислювалося «Гамбурзькою декларацією про навчання дорослих» (1997) у ракурсі формальної, неперервної освіти та «всього спектру неофіційного й побічного навчання в полікультурному суспільстві». Серед основних 10 обговорюваних тем на конференції прозвучала й така, як «Навчання для всіх: права і сподівання різних груп населення». Комплекс питань підготовки і перепідготовки дорослого населення було передано Гамбурзькому інституту ЮНЕСКО з освіти, який, акумулюючи інформацію в галузі теорії і практики освіти дорослих, розповсюджує досвід на світовому рівні.

Наприкінці 1990-х років Росія також активно включилася в реалізацію міжнародних і європейських проєктів освіти дорослого населення. 1999 р. у Москві з ініціативи Товариства «Знання» і за підтримки Інституту міжнародного співробітництва Німецької асоціації народних університетів пройшла науково-практична конференція «Освіта дорослих: погляд у XXI століття». Учасники обґрунтували роль освіти дорослого населення для розвитку соціально-економічної, моральної і культурної сфер. Відмічалось, що в діяльності Товариства «Знання» суттєве місце стала займати громадянська освіта та освіта людей «третього віку». Останню було визначено одним із перспективних проєктів. Підкреслювалося «значення освіти в соціалізації людини на всіх етапах її розвитку, починаючи від входження в доросле життя і закінчуючи пенсійним періодом. Зокрема, представником Інституту освіти дорослих РАО С.Г.Вершловським розглядалися аспекти, пов'язані з професійною, сімейною, дозвіллевою соціалізацією особистості, тобто з тими сферами життя, в яких людина реалізується найбільш потужно, формуючи власне «Я». У ракурсі проблеми було піднято питання науково-теоретичних основ освіти дорослих. Увагу акцентовано на створенні проєктів і програм не лише професійного, а й особистісного розвитку.

Наступним етапом реалізації ідеї «освіти впродовж життя» став Всесвітній форум з освіти в Дакарі (Сенегал, 2000), де було схвалено Концепцію освіти для дорослих до 2015 р., метою якої передбачалося передавання і збагачення загальних культурних і моральних цінностей, оскільки «саме в них приховані самобутність і сенс існування окремих людей і суспільств» [8, с. 16]. Продовженням форуму можна вважати Софійську конференцію (Болгарія, 2002) «Освіта впродовж всього життя – на шляху до реалізації мети програми ЮНЕСКО «Освіта для всіх» (Дакар, 2000) і рішень п'ятої міжнародної конференції з освіти дорослих КОНФІНТЕА V (Гамбург, 1997)». Серед актуальних напрямів програми «Освіта впродовж усього життя» виділено «залучення до освітніх програм осіб похилого віку», а доповненням до вимог отримання «навичок елементарної грамотності» стало набуття «вмін життєдіяльності в соціальному, культурному, політичному і економічному просторі, опанування програм громадянської освіти і розвитку особистості» [10, с. 2, 4]. У методиці освіти дорослих пріоритетними виділено принципи провідної ролі учня в освіті та його активного включення в усі стадії освітнього процесу.

Отже, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. на міжнародному рівні починає активно розроблятися геррагогічна проблематика (від «геррагогіка» – освіта людей похилого віку). В 2005 р. відбулася Міжнародна конференція Європейської мережі Learning in Later Life «Освіта в похилому віці» (Отценхаузен, Німеччина, 2005). Зазначалося, що громадянська освіта має в першу чергу навчити людей бути активними громадянами, показати, що кожен може змінити на краще і своє життя, і життя суспільства (Пітер Джарвіс, університет м. Суррей, Велика Британія). У зв'язку з цим дискутувалося питання поглиблення соціальної нерівності серед дорослих людей, у тому числі вмотивоване й відсутністю необхідного рівня освіти. Оскільки, як відмічалось, успішність навчання представників старшого віку зумовлюється їхніми власними потребами, пропонувалося впроваджувати освітні курси і програми, опанування яких дозволило б і людям з низькою кваліфікацією подолати соціальну ізоляцію, розширити коло повсякденного спілкування та зміцнити соціальні зв'язки. Не менш важливим аспектом соціальної ізоляції людей похилого віку було названо «відчуження поколінь», а освітньо-інтегративну роботу з представниками різних вікових категорій – необхідним аспектом підвищення громадянської активності пенсіонерів, подолання прірви між поколіннями (Маріано Санчес-Мартінез, університет м. Гранади, Іспанія). Той факт, що міжпоколінне навчання сприятиме розвитку європейської демократії, знайшов відображення в низці програмних документів, зокрема у «Зеленій книзі» (Європейська Комісія, 2005) і в «Міжпоколінному пакті», розробленому на молодіжному форумі у вересні 2005 р. Насамкінець, конференцією в Отценхаузені було представлено проект КОJALA – «Біржа компетентності для молоді й людей похилого віку в спільному навчанні», який успішно і по сьогодні реалізується в Німеччині. Проект спрямований на взаємну допомогу представників різних поколінь та стимулює нові форми викладання і навчання, наприклад, зв'язок через Інтернет-платформу. Серед означених європейських перспектив найбільший інтерес викликало впровадження Інтернет-технологій навчання людей похилого віку, розвиток у старших поколінь «мультимедійної компетентності». Конференція завершилась прийняттям резолюції щодо розширення освітніх можливостей громадян похилого віку. До очікувань було віднесено – створення структур, які зможуть забезпечити постійний розвиток освіти пенсіонерів у Європі, їх фінансування з бюджету ЄС та надійні умови діяльності відповідних освітніх установ. Загалом гармонійний розвиток суспільства було визнано можливим лише за умови надання людям похилого віку можливостей творчого самовираження в будь-якій галузі та поважного ставлення молоді до представників старших поколінь [7, с. 33, 34 - 35, 37].

Остання КОНФІНТЕА VI (Белен, Бразилія, 2009) була спрямована на обґрунтування навчання дорослих і неформальної освіти як складових освіти впродовж життя. Генеральним завданням визначалося налагоджування зв'язку навчання дорослих і неформальної освіти з іншими вагомими програмами в галузі освіти і розвитку (LIFE, ОДД, Десятиріччя ООН з розповсюдження письменності, Десятиріччя з освіти в інтересах розвитку) та сприяння їхній інтеграції в національні стратегії країн-учасниць. Серед перспективних цілей, проголошених ООН на період 2003-2012 рр.: набуття людиною вміння жити в постійно ускладнюваних суспільних відносинах, опанування мовою і культурою суспільства.

Підпорядковано зазначеним програмним документам щорічно проходять національні тижні освіти дорослих у 52 країнах світу [1, с. 616-618]. В Україні проблеми освіти дорослих розробляються Інститутом педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук (створений у 1993 р. як Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, перейменований у 2006 р.). «Тижні освіти дорослих» стали традиційними для України з 2000 р. Наказом МОН України від 08.08.2000 р. № 370 «Про проведення міжнародного «Тижня освіти дорослих» була підтримана ініціатива створення Всеукраїнського координаційного бюро Міжнародної громадсько-державної програми «Освіта дорослих в Україні» за підтримки Інституту освіти ЮНЕСКО. Наша країна бере активну участь у міжнародних III

(2002) – XI (2010) Тижнях освіти дорослих. Проведення цих заходів відбувається згідно з Концепцією програми «Освіта дорослих протягом усього життя», виробленою учасниками першого Міжнародного Тижня освіти дорослих в Україні з урахуванням світових тенденцій.

Щодо перспектив. Найвагомішою і надалі залишається глобалізація. Цей процес має й негативні сторони, але він – реальність, яка диктує Україні необхідність подальшого активного включення в діяльність європейських і світових асоціацій освіти дорослих, поглибленого аналізу й використання міжнародного досвіду освітньої роботи з дорослим населенням, розвитку андрагогіки і геррагогіки як галузей наукового знання, що вмотивовують і забезпечують практику освіти дорослих, спрямування університетів на реалізацію завдань навчання упродовж життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болтівець С. І. Освіта дорослих людей в Україні / С. І. Болтівець // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; [гол. ред. В. Г.Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 616-618.
2. Эдгар Фор. Учиться быть / Фор Эдгар и др. – Париж-Лондон : ЮНЕСКО/Харрап, 1972.
3. Заключительный доклад. Выступление Рене Майо – Генерального директора ООН по вопросам образования, науки и культуры (ЮНЕСКО) // Третья Международная конференция по образованию взрослых, созванная ЮНЕСКО, Токио, 25 июля – 7 августа 1972 г. – Париж, 1972.
4. Заключительный доклад // Пятая международная конференция по образованию взрослых. – Гамбург, Германия, 14 – 18 июля 1997 г. – Париж : ЮНЕСКО, 1997.
5. Заключительный доклад. Третья Международная конференция по образованию взрослых, ЮНЕСКО, Токио, 25 июля – 7 августа 1972 г. – Париж: ЮНЕСКО, 26 октября 1972 г.
6. Заключительный доклад // Четвертая международная конференция по образованию взрослых. – Париж, Франция, 19 – 29 марта 1985 г. – Париж : ЮНЕСКО, 1985.
7. Кононыгина Т. Образование пожилых в единой Европе. Заметки об участии в работе международной конференции Европейской Сети Learning in Later Life «Образование в пожилом возрасте», 25 – 28 ноября 2005 г., Отценхаузен, Германия / Т. Кононыгина, Г. Лобанова // Новые знания. – 2006. – май. – С. 33-37.
8. Образование для всех к 2015 г. Добьемся ли мы успеха? // Всемирный доклад по мониторингу ОДВ, 2008 г. – Изд-во ЮНЕСКО, 2008. – С. 15-20.
9. Рекомендация о развитии образования взрослых, принятая Генеральной конференцией на ее 19-й сессии, Найроби, 26 ноября 1976 г. – Париж: ЮНЕСКО, 1976.
10. Софийская декларация по образованию взрослых «Призыв к действию», София, Болгария, 9 ноября 2002 г. // Новые знания. – 2003. – № 1. – С. 2-4.
11. Comenius John Amos, 1592 – 1670. Selections / John Amos Comenius. – Paris, UNESCO, 1957.
12. Lifelong Learning for All. – Paris, OECD, 1996.

НАТАЛЬЯ ДЕМЬЯНЕНКО

ОБРАЗОВАНИЕ ВЗРОСЛЫХ: МИРОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX – НАЧАЛА XXI ВЕКА

Логико-системный анализ международного опыта и перспектив развития идей «образование взрослых» и «образование в течение всей жизни» осуществлен на основе документальной базы ЮНЕСКО в период 1949 – 2010 гг. (фонды ООН НБУ имени В.И.Вернадского). Уровень реализации проблемы в Украине раскрыт в контексте интеграции в мировое образовательное пространство.

Ключевые слова: образование взрослых, образование в течение всей жизни, образование для всех, непрерывное образование, андрагогика, геррагогика.

NATALIA DEMYANENKO

EDUCATION OF ADULTS: WORLD TENDENCIES OF THE SECOND HALF OF THE 20TH – THE BEGINNING OF THE 21TH CENTURY

A logical-system analysis of international experience and perspectives of development of ideas “education of adult population” and “lifelong education” is carried out on the basis of documentary sources of UNESCO of period 1949-2010 (funds of UNO of NLU named after V. I. Vernadsky). The level of the problem realization in Ukraine is exposed in context of integration to the world educational space.

Keywords: education of adult population, lifelong education, education for all, continuous education, andragogy, geragogy.

Одержано 6.10.2010, рекомендовано до друку 29.12.2010.